

— DEVLETE KARŞI DEMOKRASİ —

Marx Ve Makyavel Momenti

Miguel Abensour; Rennes Üniversitesi'nde ve sonra da Paris VII Üniversitesi'nde ders vermiştir. Halen Paris VII Üniversitesi'nde ders vermektedir. Payot Yayınevi'nde Collection Critique adlı kitap serisini yönetmektedir. 1970'lerde Lefort, Castoriadis ile birlikte *Libre* dergisini kurdu. Bir süre Collège International de Philosophie'nin başkanlığını yapmıştır. Bazı eserleri şunlardır: *Le Procès des maîtres rêveurs (Rüya Tacirlerine Karşı-2001)*, *L'Utopie de Thomas More à Walter Benjamin (Thomas More'dan Walter Benjamin'e Ütopya-2000)*, *De la compacité-1997*, *De l'humanité - P. Leroux ve P. Vermeren ile birlikte ortak eser (İnsanlık Üzerine-1985)* sayısız derlemesi bulunuyor, örn: -M. Abensour (der.), *L'esprit des lois sauvages. Pierre Clastres, ou une nouvelle anthropologie politique (Vahşi Kanunların Ruhü. Pierres Clastres ya da Yeni Siyaset Antropolojisi-Seuil, 1987)*, M. Abensour ve G. Muhlmann, *L'école de Francfort, la théorie critique entre philosophie et sociologie (Tumultes, No. 17-18) (Frankfurt Okulu, Felsefe ve Sosyoloji Arasında Eleştirel Kuram)* ve E. Levinas'ın *Quelques réflexions sur la philosophie de l'hitlérisme* kitabı içinde yayınlanan bir denemesi: "Le Mal elemental" (*Levinas, Hitlerizm'in Felsefesi Üzerine Düşünceler; Abensour, Temel Kötülük-1997*). Elinizdeki kitabın *Devlete Karşı Demokrasi: Marx ve Makyavel Momenti*'nin İngilizce'ye çevirisi sebebiyle, 2002 Haziranı başında Londra'da düzenlenen konferans, çağdaş Fransız düşünürlerinden Alain Badiou, Daniel Bensaid, Dominique Lecourt ve Miguel Abensour'u bir araya getirdi. İki gün süren Konferansın başlığı kitabın ilk cümlesinden esinlenmişti: *Return(s) to Marx?—Marx'a Dönüş(ler)?*

epos

EPOS YAYINLARI-10
Bilim-Felsefe-Politika Kitapları

Miguel Abensour
DEVLETE KARŞI DEMOKRASİ:
Marx Ve Makyavel Momenti

Fransızca'dan Çeviren
Zeynep Gambetti, Nami Başer
Yayıma Hazırlayan:
Zeynep Gambetti, M. Serdar Kayaoğlu

Kitabın Orijinal Adı:
La démocratie contre l'État: Marx et le moment machiavélien
©Presses Universitaires de France, 1997,
1997'de yapılan 1. Basımından çevrilmiştir.

©Bu kitabın Türkçe yayın hakları Epos Yayınları'na aittir.
©Presses Universitaires de France

Düzeltilen:
Gültekin Koçuşığı

Kapak Tasarımı:
Memik Kayaoğlu

Dizgi ve Baskı Öncesi Hazırlık:
Sevda Öztekin

Baskı ve Cilt:
Başak Matbaası(0.312) 384 27 61

Birinci Baskı, Ankara 2002
ISBN: 975-6790-13-X

Miguel Abensour

DEVLETE KARŞI DEMOKRASİ
Marx Ve Makyavel Momenti

Fransızca'dan Çeviren
Zeynep Gambetti, Nami Başer

Miguel Abensour, Devlete Karşı Demokrasi: *Marx Ve Makyavel Momenti*, Fransızca'dan Çeviren: Zeynep Gambetti, Nami Başer, Birinci Baskı, Ank. 2002, Epos Yay., 160 s. / ISBN: 975-6790-13-X

İÇİNDEKİLER

Çevirmenin Önsözü/7	
ÖNSÖZ/21	
GİRİŞ/29	
1. Rasyonel Devlet Ütopyası	46
2. Politik Anlak	58
3. 1843 Krizinden Politika Eleştirisine	66
4. Bir Okuma Hipotezi	75
5. Gerçek Demokrasinin Dört Özelliği	87
6. Gerçek Demokrasi Ve Modernite	120
SONUÇ	141

Çevirmenin Önsözü

Marx'a dönüş devri

Geçtiğimiz Haziran başında çağdaş Fransız düşünürleri Alain Badiou, Daniel Bensaïd, Dominique Lecourt ve Miguel Abensour'u biraraya getiren iki günlük konferansın Londra'da yapılmasının nedeni, Abensour'un *Devlete Karşı Demokrasi, Marx ve Makyavel Momenti* adlı kitabının İngilizce çevirisinin Verso Yayınları'ndan çıkmış olmasıydı. Konferansın başlığı kitabın ilk cümlesinden esinlenmeydi: *Return(s) to Marx?—Marx'a Dönüş(ler)?* İngiliz ve Fransız katılımcıların tartıştıkları temel konu, Marx'ın bugünkü değeri: Marx, 19. yüzyıla ait ve orada kalması gereken bir düşünür müydü, yoksa günümüze ışık tutabilen, geçerliliğini yitirmemiş bir düşünür mü? Problemin ortaya konuş tarzı hayli basit, hatta karikatürize edilmiş olabilir. Ancak daha karmaşık bir düzlemde ifade edildiğinde herhangi bir yazarın önemsenmeye devam edilmesinin nedenlerinden birine parmak basıyordu: Tükenmeyen güncellik. Kapitalizmin global bir fenomen olarak ve belki de güçlenerek etkisini sürdürmesi; Marksist çalışmaların her ne biçimde olursa olsun devam ediyor olması Marx'ın güncelliğini yitirmediğini göstermek için yeterli aslında. Konferanstan çıkan sonuç da bunun aksi yönünde değildi.

Ancak güncelliğine rağmen Marx'a atfedilen statü ve değer in Fransa ve İngiltere'de farklı olduğu gerçeğini gözden kaçırmamak gerekir. Fransa'da 1960'lardan beri "Marx'a dönüş" devri yaşanılmakta, Fransız Marksistleri Marx'ın kendisine, yani eserlerine, yeniden dönerek değişik problematikler çerçevesinde yeni yorumlar getirmeye çalışmaktadırlar. Oysa Anglosakson dünya Marx ile sanki yollarını ayırmaya karar vermiş, bir "Marx'tan dönüş" devri başlamıştır. Marx'ın adı en çok Stuart Hall'un başını çektiği Marksist kültürel çalışmalar alanında ya da Essex Üniversitesi'nde Ernesto Laclau etrafında toplanan Post-Marksist çevrede ses getirir. *New Left Review*'un kırk yılı aşan çizgisini Ocak 2000'de değiştirmesi bu eğilimin hem göstergesi, hem de sonucudur. Kuşkusuz bu gelişmede patenti Fransa'da olan düşünsel yeniliklerin – örneğin "yapısalcılık" ve postmodernizmin – etkisi büyüktür. Ama İngiliz Marksistlerini yıldır an ve Perry Anderson'ın tabiriyle "gerçekçi" olmaya zorlayan tespit, işçi sınıfının tarihsel yenilgisidir. Bu görüşe göre yeni kuşağın gözünde "Bebel, Bernstein, Luxemburg, Kautsky, Jaurès, Lukács, Lenin, Troçki ve Gramsci'den oluşan liste, Ariusçu piskoposların isimleri kadar uzak geçmişte kalmıştır".¹ Yani Marx'ın vasiyeti "konjonktür" yüzünden yerine getirilemez hale gelmiştir. Daha doğru bir ifadeyle Anglosakson camia, solun anlamını açmaya, sol kültürün ufkunu genişletmeye ihtiyaç duymaktadır. Tarihsel olarak postmodern bir çağda yaşadığımız savını geliştiren Frederic Jameson gibi düşünürlerden farklı olarak, postmodernist ontolojik temeller üzerinde bir Post-Marksizm inşa eden – en azından Post-Marksist yakıştırmasını hak eden – birçok İngiliz yazar, kapitalizm eleştirisinin artık solun gündeminden düşmesi gerektiğini savunur.²

Bu açılımların değerini yadsımak ve kesin bir yargıya varmak hayli zordur. Gerek uluslararası, gerekse toplumsal yapıların de-

¹ Perry Anderson, "Yenilenmeler", *New Left Review 2000 Türkiye Seçkisi*, İst. 2001, Everest Yayınları, s. 24.

² Bkz. Ellen Meiksins Wood ve John Bellamy Foster'ın eleştirel derlemesi, *Marksizm ve Postmodern Gündem*, Ank. 2000, Ütopya Yayınları, ve özellikle Wood'un "Postmodern Gündem Nedir?" başlıklı yazısı.

ğiştiği de şüphe götürmez. Marx'ta yeni koşulların, örneğin Porto Alegre sürecinin ve küreselleşme karşıtı eylemlerin sol kültür ile ilişkisinin, dayattığı sorulara ilişkin cevapların olmadığı barizdir. Genel anlamda teorik-politik bir tıkanıklık içinde bulunan Marksizmin giderek akademikleştiği ve pratikler üzerinde dönüştürücü etkisini yitirdiği bir gerçektir. Teori ile pratiğin ayrışması, salt entelektüel tatmini ve/veya desperadolluğu körüklemektedir. Dolayısıyla 21. yüzyılın sosyo-politik konjonktürünü incelemek ve bundan gerekli sonuçları çıkarmaya çalışmak afaki bir uğraş değildir. Ayrıca tüm düşünürler gibi Marx da, başkalarına esin kaynağı olduğu andan itibaren kendi düşüncesi üzerinde ipoteğini kaybeder, sağken bile. Onu yeterince anlayabildik mi sorusu sorulmayabilir hatta, herkes anladığı ve benimsediği nokta üzerinden başka ufuklara doğru yol alabilir. İnsana dair bilinmezliğin, öngörülemezliğin temel sebeplerinden biri de anlamların sabitlenmesinin, düşünsel yöntemlerin tektipleşmesinin ve eylem biçimlerinin tıpatıp benzeşmesinin imkânsızlığıdır hiç kuşkusuz. Düşünce eserlerinin kaderi, bu çokluğun hem sonucu hem de aracı olmalarıdır.

Buna rağmen, Fransa'daki problematiğin daha temel bir kaygının ürünü olduğunu anlamak gerekir. Buradaki vurgu, Marx'tan başka yönlere doğru gitmeden önce, bunun belki de önkoşulu olarak, Marx'ı anlayabilmiş olmanın gerekliliğinedir. Marx kadar karmaşık ve çok yönlü bir düşünüre dair yorumların sayısı ve farklılığı, ondan esinlendiğini beyan eden herkesin *önce* Marx'ı anlamak gibi bir çaba içine girmesini anlamlı kılar. Hangi Marx'tan hangi noktalara gidilebilir sorusu teorik olduğu kadar politik olarak da yüklü bir soru. Hangi Marx?

İngiltere'dekinden farklı olarak Fransa'daki tartışma, farklı yorumlar arasında kâh çatışmaya, kâh diyaloga dönüşen karşılaşmalar şeklinde cereyan eder. Manş Denizi'nin öte yanına kıyasla Fransa'nın farkı, Fransız Komünist Partisi'nin (PCF) ülkedeki Marksist düşünce ve pratikler üzerinde sıkı bir kontrol kurma eğilimidir. Marx'ı resmi Sovyet yorumlarının etkisinden kurtarma isteğinin ağır basmasına yol açan sebeplerden biri de buydu. Bir

GİRİŞ

I

Modern demokrasiyi düşünme gayretini gösterenler, onun bir muamma ya da bir paradokslar zinciri olduğunu hemen anlarlar. Bu gerek Tocqueville gerekse de Marx için geçerlidir.

Amerika’da Demokrasi’nin (1835) yazarı için demokratik devrim, “insan erkinin” hâkim olamadığı “ilahi bir olgu”dur. Anlama arzusuna rağmen Tocqueville, bu “karşı konulamaz devrim”in kendisinde “bir çeşit ilahi dehşet” uyandırdığını itiraf eder. Modern dünyayı etkileyen “büyük toplumsal muammanın parolası” olan Amerika Birleşik Devletleri, demokrasinin ta kendisinin örneğidir.¹ Tocqueville’in yeni bir politika bilimi oluşturma arayışı, “demokrasinin vahşi içgüdülerine” hâkim olup onları ıslah etmek, bu sayede devrimi faydalı kılmak; uygarlığın karşısına özgürce ve anarşist bir tavırla dikilmesine izin vermemekse, ona hâkim olmak amacını gütmeyi mi? Öyleyse Tocqueville için bundan böyle alternatif, aristokratik bir toplum ile demokratik toplum arasında değil; düzen ve ahlâk kurallarına başeğmiş

¹ Tocqueville, *De la démocratie en Amérique*, GF, 1981, C: I, s. 97. Bundan sonraki alıntılar bu eserin önsözündendir.

bir demokrasi ile “düzensiz”, “yoldan çıkmış”, “şiddetli öfkelere maruz kalmış”² bir demokrasi arasındadır.

Eserin giriş bölümünden itibaren kullanılan “demokratik devlet” ifadesi, Tocqueville’in projesinin, demokrasinin azgın sularını devlet ırmağının yatağına boşaltmak olduğunu apaçık gösteriyor. Burada, demokrasiyi devletle bağdaştırarak, devrimi uzaklaştırmak isteği değil midir söz konusu olan? Oysa demokrasi için devletin yatağı, Procuste’ün * yatağı gibidir. Tocqueville, belirlenimlerini incelediği demokrasinin muğlaklığını gözler önüne sermek istediği için, paradokslarını ve hatta çelişkilerini arayıp durmaktadır bir yandan.

Halkın egemenliği ilkesine dayanan demokrasi, adlandırılması zor olan, ama öncesi olmayan bir despotizm biçimine gebedir; tam da tiranlık olarak adlandırılmayacak koruyucu bir güce dönüşür ve “düzenli, yumuşak ve barışçıl”³ bir esarete yol açar. Demokratik devrimi devrimci hareket izlemez; tam aksine, devrimci tutkular yerlerini varolanı yıkmayı değil ama korumayı hedefleyen tutkulara bırakırlar.

O sıralar Fransız politika modelini Almanya’ya ithal etmek için mücadele veren genç Alman filozofu Dr. Marx’a göre demokrasi, Hegel’in hukuk felsefesini eleştiren 1843 elyazmasındaki ifadeyle, “tüm anayasal ** muammaların çözümü”dür. Ancak işin aslı odur ki muamma, çözüme ulaşacağı yerde katlanarak bü-

² Bkz. Tocqueville’in E. Stoffels’e 21 Şubat 1835’te yazdığı mektuba atıfta bulunan J.-P. Mayer, *Alexis de Tocqueville*, Gallimard, 1948, s. 48-49.

* Yunan mitolojisinde, yoldan geçenlere saldırıp onları yatağa bağlayan, kol ve bacaklarını yatağın boyutlarına göre uzatıp kısaltan işkenceci bir haydut.

³ Tocqueville, *a.g.e.*, C: II, s. 386.

** Fransızca’da *constitution*, ya da Hegel’in diliyle *Verfassung*, hem anayasa, hem de yapı, yapılanma, kurumsallaşma, oluşum anlamına geldiği için, bu bölümde ve ilerleyen sayfalarda kullanılan “anayasa” sözcüğünden aynı zamanda “anayapı” da anlaşılmalıdır. “Anayapı” biçiminde de kullanılan buradaki “anayasa” terimi temelden ziyade üstyapıya gönderme yapmaktadır. [*Hegel’in Hukuk Felsefesi’nin...* Türkçe çevirisinde “anayapı” kullanılmıştır.] – ç.n.

yümüştür. O devrin Fransız yazarlarını okuyan Marx ortaya yeni bir muamma çıktığını fark eder. “Demokraside devlet tikel olarak *sadece* tikeldir, tümel olaraksa gerçek Tümel... Modern çağın [zamanın] Fransızları bunu gerçek *demokraside devletin yok olması* olarak anlarlar.”⁴ Demokrasi, gelişimini tamamladığı oranda devlet küçülür. Bu gizemli formüle ileride uzun uzadıya döneceğiz. Şimdilik şunu sormakla yetinelim: Bir politik topluluk, yani buradaki anlamıyla kendi gerçekliğine erişmiş bir demokrasi, politik devletin yok olması olarak nasıl tezahür eder? Bir politik toplum devletin yok olması durumunda nasıl şekillenir? Politikayla devleti birbirinden ayırmamız mı beklenmektedir? Demek ki, demokrasinin tezahürünün bile devleti aşığı ve ötesine uzandığı, devletin sınırlarını zorladığı, verimli ve cömert bir ırmak gibi yatağını taşıyıp diğer toplumsal alanların tümüne yayılma özelliğine sahip olduğu gerçeğini anlayabilmek için modern demokrasiyi devlete *karşı* bir olgu olarak düşünmemiz ve aynı hamlede de Tocqueville’in rahatlıkla kullandığı “demokratik devlet” ifadesini reddetmemiz gerekir.

Marx, modern Fransızların formülünün doğru olduğuna ikna olduğu için onların analizlerine kendince sahip çıkar. Ren nehri- nin öte yakasından Fransızlara katılması, 1848 öncesindeki Marx için halkların az sonra başlayacak baharına tek bir “kırlangıcın”^{*} bakışı değildir. Marx, baharı bilinçli olarak olumlar ve bu döneme ait politik müdahalelerine bakılacak olursa, “Makyavel momenti” olarak adlandırabileceğimiz *res publica* imgesi altındaki yerini alır. Bu terim Marx için kullanıldığında muğlak olduğu kadar şaşırtıcıdır da. Bu yüzden genç Marx’ın 1842-1844 döneminde kaleme aldığı politik yazıları inceleyerek neyi hedeflediğimizi daha iyi belirtmemiz gerekir.⁵

⁴ Karl Marx, *Critique du droit politique hégélien*, Ed. Sociales, 1975, s. 70.

Bundan sonraki alıntılar bu kitaptan yapılmıştır.

* Aristo’nun “bir kırlangıçla bahar olmaz” sözüne gönderme yapılıyor. – ç.n.

⁵ İnceleyeceğimiz metinler başlıca şunlardır: 1) Gazeteci Marx’ın *Rheinische Zeitung*’da 1842 Mayısı ile 1843 Martı arasında yayınladığı →

Daha sonra göreceğimiz gibi, burada söz konusu olan Marksist politika bilimine katkıda bulunmak değildir. Marx'ın çoğunlukla ihmal edilen politik boyutunun önemini birkaç yıl önce hassasiyetle vurgulayan Anglosakson eleştirel teorinin yapmaya çalıştığı gibi, bu boyutun materyalist bir tarih ve toplum teorisi içerisinde kavranması değil hedefimiz. Ama Marx'ın çeşitli yazılarına dağılmış fragmanları tutarlı bir teoride toplayarak ya da bir takım eksiklikleri tamamlayarak materyalist devlet teorisini oluşturmak niyetinde de değiliz.⁶

Kendimizi, Marksizmden ve özellikle politikanın ekonomiye indirgenmesine son vermek için yola çıktığı halde indirgemecilikten kaçamayan; etmenlerin çokluğu, gerçekliği ve etkinliğini kabul etmesine rağmen politikanın sosyolojikleştirilmesini destekleyen sofistike Marksizm türlerinden uzak tutmaktayız.

Hedefimiz, genç Marx'ın politik metinlerini, Claude Lefort'un anladığı anlamda bir *düşünce eseri* [*œuvre de pensée*] olarak, bilmeye yönelik ve özünde dile dayalı bir eser olarak ele almaktır. Bu eseri politika felsefesi açısından yorumlamak, ya da modern politika felsefesinin yazgısı içerisine oturtmak, Marx'ın bu gelenekle olan ilişkisi nedeniyle ayrıca meşrudur. Karşıtlıklarına rağmen bir noktada kesişen iki kutupla ters düşeceğimiz hedefin kendisinden de çıkarsanabilir: Felsefî spekülasyona özgü politik düşünce biçimlerini reddettiği için Marx'ı yücelten Marksistler kutbu ve Marx'ı politik düşünce geleneğine son verenlerden biri olarak niteleyen Marksistler kutbu. Bu iki kutup arasından çizilecek yolda Marx'ın eserinin saklı kalmış, gizlenmiş bir

→makaleler; 2) büyük olasılıkla Mart-Ağustos 1843'te yazılmış olan *Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisi*; ek olarak *Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisine Katkı'ya Önsöz ve Yahudi Sorunu* (bu metinler Almanya'da yazılmış ve 1844 Şubatı sonunda Paris'te *Deutsche-Französische Jahrbücher*'de yayımlanmışlardır). Metinler Fransa'da Maximilien Rubel'in Karl Marx, *Œuvres*, III: *Philosophie*, Paris, Gallimard, "Bibliothèque de la Pléiade", 1982, derlemesinde toplanmıştır.

⁶ Örneğin, bkz. J. Maguire, *Marx's Theory of Politics*, Cambridge University Press, 1978.

boyutunu – politika ve politikanın özü konusundaki felsefî sorgulamasını açığa çıkarmak söz konusu. 1842-1844 arasında yeterince vurgulanmış olan bu boyut, eserin tamamına nüfuz etmekle beraber en çok politik yazılarında belirlemektedir. Dolayısıyla ilk hipotezimiz şu: Bu boyutu ortaya çıkarmanın en iyi yolu, temeli Makyavel tarafından atılan modern politika felsefesi ile Marx'ın eserini ilişkilendirmektir.

Makyavel adı okuru yanıltmasın. Burada ne Marx'ın mirasçısı olduğu sanılan nesnel ve pozitivist bir politika bilimine; ne de Makyavel'in modern ulusal devleti yapılandırmak, Marx'ın proletaryayı bağımsızlaştırmak adına benimsediği ve güçler çatışmasına dayanan bir “politik realizme” gönderme yapılmaktadır. Makyavel'i realizme indirgeyemeyeceğimiz gibi, Marx'ın Makyavel'le olan ilişkisini de realizmin farklı bir toplumsal-tarihsel alanda, farklı aktörlerle yeniden kurgulandığını savunan ve Marx'ı proletaryanın Makyavel'i yapan teze indirgeyemeyiz. Politikayı felsefî bir problematikle düşünen genç Marx, klasik politika felsefesinin ilke ve kriterlerinden farklı olan normatif bir modern politika felsefesinin kurucusu konumundaki Makyavel ile ilişkilendirilebilir ancak.

Bu yüzden Marx'ın Makyavel momenti içinde yer alıp almayacağını sorgulamak önemlidir.

Eric Weil, 1951'de yazdığı *Günümüzde Makyavel* adlı deneşiminde, Makyavel'in Batı uygarlığında iki ayrı tarzda varolabildiğinin farkına varmamızı sağladı: Bazı dönemlerde bilginler ve yazarlar, eserlerinin oluşumu ve anlamı üzerine kafa yormuştur (bilimsel varoluş); diğer dönemlerde ise Makyavel, politika sahnesinde belirivermiş, dolayısıyla da adı o günün problemlerine çözüm üretmek için anılmıştır (kamusal varoluş). İkinci evreye girildiğinde Makyavel'in statüsünün değiştiği gözlemlenir. Makyavel, farklı çağların insanlarıyla neredeyse zamandaş hale gelir, ve Makyavel üzerine düşünmek yerine, Makyavel'i düşünmek, ve hatta Makyavel *ile birlikte* günün politik problemlerini düşünmeyi içeren farklı bir düşünce rejimi oluşur. “Buna rağmen,